

УДК 811.161.2:821.161.2:82-93

**КОМУНІКАТИВНІ ЗАВДАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ НА СТОРІНКАХ
ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДЛЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ****Марущак О. М.**

У статті окреслено питання сутності комунікативних завдань, виокремлено їх зразки із сучасних дитячих періодичних видань. Автор розглядає особливості застосування дібраних комунікативних завдань на уроках української мови та літературного читання в навчально-виховному процесі початкової школи.

Ключові слова: комунікативні завдання, уроки української мови та літературного читання, початкова школа.

В статье очерчены вопросы сущности коммуникативных заданий, выделены их образцы из современных детских периодических изданий. Автор рассматривает особенности применения отобранных коммуникативных заданий на уроках украинского языка и литературного чтения в учебно-воспитательном процессе начальной школы.

Ключевые слова: коммуникативные задания, уроки украинского языка и литературного чтения, начальная школа.

The article describes the essence of communicative tasks and offers their samples from the present-day periodicals for children. The author discusses specific features of using the selected communicative tasks in the lessons of the Ukrainian language and literature in the teaching and educational process in primary school.

Key words: communicative tasks, lessons of the Ukrainian language and literature, primary school.

Постановка проблеми. Мовлення є невід'ємною частиною існування людини в суспільстві. Воно служить засобом пізнання світу й вираження думок, перебуває в нерозривному зв'язку з мислительною діяльністю. Удосконалюючись упродовж усього життя, мовлення проходить основний етап свого розвитку в період перебування людини в межах закладу початкової освіти. Освітнє середовище, у якому знаходиться дитина, цілеспрямована суб'єкт-суб'єктна взаємодія учня та вчителя з метою набуття нових знань, умінь та навичок, безумовно, є важливими чинниками розвитку мовленнєвої діяльності. Ураховуючи ці особливості, на законодавчому рівні затверджено базові засади навчання дітей молодшого шкільного віку. У Державному стандарті початкової загальної освіти метою освітньої галузі "Мови і літератури" визначено розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетентності та загальних уявлень про мову як систему й літературу як вид мистецтва. При цьому комунікативну компетентність автори документа розглядають як здатність особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми й віддаленими людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями [6]. Проте реалізація цих засад дещо ускладнена, адже навчальний матеріал, представлений у відповідних підручниках та посібниках для початкової школи, орієнтований на засвоєння мовних знань, аніж на розвиток мовленнєвих навичок. Таким чином, проблематика вбачається нами у частковій невідповідності окремих засад лінгводидактики можливостям їх реалізації в навчальному процесі початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгводидактичні основи формування вмінь і навичок зв'язного мовлення опрацьовані відомими мовознавцями й педагогами Ф. Буслаєвим, І. Срезневським, В. Сухомлинським, К. Ушинським. Питання підвищення мовленнєвої культури учнів були об'єктом вивчення І. Білодіда, В. Ващенко, В. Виногорова, А. Коваль, Л. Паламар, Є. Чак та ін. Розвитку мовлення молодших школярів приділено багато уваги в працях М. Вашуленка, С. Дорошенка, М. Львова та ін.; впровадження комунікативних завдань у навчальний процес початкової школи висвітлено в працях Т. Ладженської, В. Мельничайка, І. Синиці, Л. Скуратівського, М. Стельмаховича, Г. Лещенко, Л. Іванової та ін. Окремий аспект розвитку мовлення в процесі вивчення літературних творів окреслений у дослідженнях О. Савченко, В. Мартиненко, В. Науменко, Н. Колеснікової, Т. Бугайко та Ф. Бугайка.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні можливості застосування комунікативних завдань, уміщених у періодичних виданнях для дітей молодшого шкільного віку, як засобу реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до навчального процесу на уроках української мови та літературного читання в початкових класах.

Виклад основного матеріалу. Практична реалізація засад, окреслених у Державному стандарті загальної початкової освіти, зокрема йдеться про формування комунікативної компетентності учнів, запропонована в чинних програмах з української мови та літературного читання. Так, навчальна програма з української мови визначає провідною змістовою лінією – мовленнєву, що передбачає розвиток усного й писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності відбувається в процесі роботи над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань. Автори програми рекомендують учням складати висловлювання з безпосередньою комунікативною метою, при чому виконання цих завдань може здійснюватися учнями

самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропоновані вчителем, – план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець майбутнього висловлювання, малюнок чи серію малюнків тощо [2].

Продовження реалізації головних засад Державного стандарту спостерігається в положеннях навчальної програми з літературного читання, що визначає комунікативно-мовленнєвий принцип провідним у мовленнєвому розвитку учнів, у формуванні в них досвіду міжособистісного спілкування. Впровадження вищезазначеного принципу досягається діалоговою взаємодією читача з текстом, автором, героями його твору, застосуванням технологій кооперативного навчання, створенням спеціальних навчальних ситуацій, у процесі яких формується культура спілкування [18].

Водночас програма визначає достатньо широке коло джерел для читання, на основі якого формується досвід комунікації молодших школярів. Серед переліку різноманітних літературних форм і жанрів передбачено ознайомлення із дитячою періодикою – газетами та журналами.

Пропоновані видання можуть слугувати засобом загального розвитку молодших школярів, джерелом інформаційного насичення та осередком корисних завдань, спрямованих на мовленнєвий розвиток.

У нашому дослідженні здійснена спроба добору завдань дитячих періодичних видань, котрі мають чітку комунікативну спрямованість. На сьогодні видавничий інформаційний простір насичений великою кількістю дитячих періодичних видань, проте не всі з них містять корисний мовленнєвий матеріал.

Зважаючи на велику кількість та жанрове розмаїття сучасних періодичних видань для дітей, науковцями була здійснена їх орієнтовна класифікація. Так, Т. Давидченко пропонує дотримуватися такого розподілу: за видовою ознакою автор виділяє пізнавальні, розважальні, навчальні, художні та наукові газети й журнали для дітей. Кожен із названих типів періодичних видань характеризується наявністю кількох типологічних різновидів: серед пізнавальних дослідниця виділяє видання довідкового та ігрового характеру; розважальна періодика представлена газетами й журналами з кросвордами, коміксами, розмальовками; до навчальних належать навчально-ігрові, освітні та релігійні видання; із художніх зразків виокремлені літературно-художні та літературно-мистецькі; а науково-художні та науково-технічні становлять науково-популярний вид часописів [5].

Зважаючи на тематичну особливість нашого дослідження, розглянемо змістове наповнення лише деяких видів дитячої періодики, зокрема пізнавальних, навчальних та художніх видань. Серед пізнавальних видань для дітей молодшого шкільного віку звернемо увагу на такі українські часописи: "Пізнайко", "Професор Крейд", "Умійко", "Малюшко", "Стежка", "Ухмалюк", "Велика дитяча газета". Варто проаналізувати й пропоновані комунікативні завдання, розміщені в літературно-художніх виданнях ("Яблунька", "Джміль", "Соняшник", "Чарівна казка", "Веселочка"). Викликають зацікавлення й освітні видання, представлені журналами "Абетка", "Абетка в картинках", "Букварик", "Веселі уроки – веселі уроки – jolly lessons", "Стежинка" тощо.

Перш ніж перейти до зразків комунікативних завдань, варто розглянути дефініцію самого поняття, пропоновану в мовно-педагогічній сфері. На думку Г. Лещенко та Л. Іванової, комунікативними є ті вправи чи завдання, які відображають або імітують процес спілкування [11]. Л. Новік розглядає комунікативне завдання як таке, що має на меті повідомити, заперечити, пояснити, переконати, привітати, і дається учневі, як правило, в певній ситуації (наприклад, розпитати – кого? де? про що? чому?) та викликає в дітей комунікативні наміри здійснення тих чи інших мовленнєвих дій [13]. Зважаючи на ці визначення, комунікативні завдання варто вважати спрямованими на процес спілкування (побудову діалогічних чи монологічних висловлювань в усній чи письмовій формі).

Розглянемо деякі комунікативні завдання, уміщені у вищенаведених періодичних виданнях, відповідно до навчальної діяльності на уроках української мови та літературного читання в початковій школі.

Зразки комунікативних завдань зі сторінок дитячих періодичних видань

1. "Пізнавалка".

У вказаній рубриці розкривається таємниця створення загадок, подаються їх різновиди – шаради, метаграми, логогрифи. Діти не тільки знайомляться з особливостями кожного виду головоломок, але й намагаються їх розгадати:

На початку третя нота,
Потім слід число додати.
А разом складеться місце,
Де живе людей багато. (*Місто*)
"П" першим стояло –
Там кізка ходила.
А "К" першим стало –
Її я зварила. (*Паша – каша*)
Гнав з водички гусеня
І впіймав в ній вусаня.
Коцюбу йому я дав –
Крильми він залопотав. (*Пак – грак*)

Ти, напевне, і сам вмієш чудово складати загадки. Тож спробуй придумати свій вид загадки й поділись ним із друзями та Пізнайком [16, с. 7].

Завдання може бути використане на уроках української мови та літературного читання для стимулювання розумової діяльності та розвитку кмітливості й творчих здібностей учнів.

2. "Про метеликів".

На паутинці в павучка прочитай німецьке прислів'я. Як ти його розумієш? [14, с. 13]

		не
	пам'ятає,	був
Метелик	гусінню.	що

Завдання корисно застосувати для створення невеликого усного висловлювання на уроках української мови або літературного читання.

3. "Тварини Червоної книги".

Розглянь уважно малюнок. Чи є на ньому тварини, яких внесено до Червоної книги? Напиши, що ти про них знаєш і що таке Червона книга. Чи є в тебе тваринка, про яку ти піклуєшся? Розкажи про неї в листі до Пізнайка й намалюй її портрет [15, с. 17].

Завдання для використання на уроках із розвитку зв'язного мовлення або під час опрацювання відповідної теми з літературного читання.

4. Гра "Якби...".

Школярам пропонується пофантазувати й створити повідомлення на такі теми: "Якби Сашко став Марійкою...", "Якби Марійка стала Сашком..." [17, с. 23]. Цікаве завдання для уроків літературного читання.

5. Як повестися чемно?

Придумай таке продовження ситуацій, щоб Тимошко повівся в них як справжній джентльмен.

Ситуація 1. Тимошків приятель Мишко уже кілька днів нездужає й не ходить до школи. Тимошко вирішив провідати його. Він...

Ситуація 2. Катруся запрошує однокласників на свій День народження. Андрій та Микита, із якими Тимошко не дружить, пообіцяли неодмінно бути. Тож він, отримавши запрошення... [1, с. 25].

Наведене вище творче завдання може бути використане на уроці літературного читання.

6. "Пояснючка".

У названій рубриці періодичного видання "Казковий вечір" дітям пропонується дати цікаву відповідь на такі запитання:

– Чому собаки не вміють лазити по деревах?

– Чому в людини немає хвоста? [10, с. 6]

Творче завдання на створення монологічного висловлювання доцільно застосувати в якості домашнього завдання для уроків розвитку зв'язного мовлення та літературного читання.

7. Народні прикмети.

У березні шість погід на дворі: сіє, віє, крутить, мутить, припікає й поливає.

Сухий марець, мокрий май – буде каша й коровай.

З берези тече багато соку – буде вологе літо.

Рано вилетіли бджоли – буде гарна весна.

Журавлі прилетіли, полудень принесли.

Квітень з водою – травень з травою.

Май холодний – рік хлібородний.

Поміркуй, чим корисні народні прикмети? А які ще народні прикмети про весну ти знаєш? А може, у тебе є свої весняні прикмети? Які? [19, с. 6]

Завдання дитячого журналу є корисним під час опрацювання теми "Ой весна, весна, днем красна" з літературного читання в 2 класі.

8. Слова – "навпаки".

Слова, протилежні за своїм змістом, називають антонімами. Їх у нашій мові дуже багато: сльози – сміх, спека – мороз, добре – погано... Доберіть потрібні слова-"навпаки", яких не вистачає в поданих парах антонімів, і спробуйте скласти коротенькі оповідання за ілюстраціями-розмальовками (швидкий – ..., мокрий – ..., ... – багато, ... – здоровий, ворог – ..., ... – старий, працюватий – ...).

Слова з довідки: хворий, мало, друг, повільний, сухий, молодий, лінивий [7, с. 6, 7].

Матеріал періодичного видання буде доцільним для використання під час вивчення теми "Антоніми" на уроках української мови в початковій школі.

9. Веселі завдання.

На Північному полюсі живе китеня. Воно дуже любить фантазувати. Поєднай крапки, і ти дізнаєшся, кого уявило собі китеня. Склади казочку за малюнком [12, с. 11].

Наступне завдання є корисним для використання на уроках розвитку зв'язного мовлення та в якості домашнього завдання з літературного читання.

10. Конкурс "Незвичайні історії звичайних літер".

Дітям пропонується скласти цікаві історії чи оповідання. Головна умова конкурсу – усі слова в них мають починатися з однієї літери [3, с. 4]. Творче завдання на створення монологічного висловлювання варто використати в процесі вивчення деяких тем з української мови в початковій школі.

11. Дороговкази для християн.

На сторінках журналу дітям пропонується ознайомитися з оповіданням про двох друзів – Максима та Яринку та їх пригоди. На власному прикладі школярі дізнаються про діла милосердя. Водночас ведеться діалог і з читачами: "А щоб упевнитися, що і ти, дорогий читачу, краще зрозумів ці діла милосердя, спробуй поміркувати над запитаннями й дати на них відповідь:

- Ти хотів би (хотіла б), щоб твій друг (твоя подруга) вчинив (вчинила) так, як Яринка?
- Як іще, на твою думку, можна дізнатися, що твій друг справжній?
- Чи ти є справжнім другом для своїх друзів?
- Якщо захочеш, то про свої роздуми можеш написати в листі" [9, с. 9].

Це завдання може бути використане для побудови монологічного висловлювання на морально-етичну тему після опрацювання близького за тематикою твору на уроці літературного читання.

12. "Влучне слово – у розмову".

Діти діляться на дві команди. Ведучий бере в руки ляльку та по черзі викликає гравців кожної команди, пропонуючи доторкнутися до будь-якої частини тіла цієї ляльки та назвати її, а команда-суперник має пригадати фразеологічний вираз з цим словом та скласти з ним невелике висловлювання.

За кожну правильну відповідь команда отримує паперову квіточку. Перемагають ті, у кого "букет" виявиться більшим [8, с. 7].

Завдання рекомендоване до використання на уроках української мови та розвитку зв'язного мовлення.

Висновки. Аналіз нормативних документів, чинних підручників, лінгводидактичної літератури та особливостей комунікативного розвитку в початковій школі довів потребу посилення мовленнєвої спрямованості уроків української мови та літературного читання. У процесі дослідження визначено теоретичні засади такої роботи, проведено добір різнопланових комунікативних завдань, розміщених у дитячих періодичних виданнях, що у свою чергу доповнять методичну систему вправ сучасних підручників, сприятимуть реалізації комунікативно-діяльнісного підходу.

Перспективним варто вважати подальше дослідження ролі мовних та мовленнєвих завдань, розміщених на сторінках дитячих періодичних видань, що використовуються на уроках української мови та літературного читання, у навчально-виховному процесі початкової школи.

Література

1. Барвінок. – 2006. – № 3. – 31 с.
2. Вашуленко М. С. Українська мова : програма для загальноосвітніх навчальних закладів (1–4 класи) / М. С. Вашуленко, К. І. Пономарьова, О. Ю. Прищела, В. О. Мартиненко, С. О. Караман, Н. І. Лунько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/01_ukr.pdf. – Назва з екрана.
3. Велика дитяча газета. – 2003. – № 2. – 8 с.
4. Вернигора Н. Роль періодичних видань для дітей у формуванні мовних навичок / Н. Вернигора // Стиль і текст : наукове видання / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – Київ, 2005. – Вип. 6. – С. 164–167.
5. Давидченко Т. Типологічна класифікація дитячих періодичних видань в Україні [Електронний ресурс] / Т. Давидченко // Наукові записки інституту журналістики. – 2008. – Т. 30. – С. 55–56. – Режим доступу до журн.: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2316>. – Назва з екрана.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти. Характеристика освітніх галузей. 1. Освітня галузь "Мови і літератури": Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv17911. – Назва з екрана.
7. Джміль. – 1998. – № 2. – 38 с.
8. Джміль. – 2012. – № 2. – 36 с.
9. Зернятко. – 2007. – № 10. – 20 с.
10. Казковий вечір. – 2008. – № 13 (392). – 8 с.
11. Лещенко Г. Комунікативні (мовленнєво-ситуативні) завдання у системі вивчення частин мови в початковій школі [Електронний ресурс] / Г. Лещенко, Л. Іванова // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 4. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2009_4/Leshlvan.pdf. – Назва з екрана.
12. Малятко. – 2001. – № 3. – 24 с.
13. Новік Л. П. Комунікативний підхід у навчанні іноземних мов [Електронний ресурс] / Л. П. Новік. – Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=302. – Назва з екрана.
14. Пізнайко. – 2005. – № 3. – 40 с.
15. Пізнайко. – 2002. – № 3. – 42 с.
16. Пізнайко. – 2005. – № 7. – 36 с.
17. Пізнайко. – 2005. – № 8. – 38 с.
18. Савченко О. Я. Літературне читання : програма для загальноосвітніх навчальних закладів (2–4 класи) [Електронний ресурс] / О. Я. Савченко, В. О. Мартиненко, В. О. Науменко, Н. М. Колеснікова, Л. І. Лаптева. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/02_lit_chit.pdf. – Назва з екрана.
19. Стежка. – 2009. – № 6. – 20 с.